

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ВИХОВАННЯ В ДІТЕЙ 5–7 РОКІВ УМІННЯ ДОЛАТИ СТРАХ

PRINCIPLES AND METHODOLOGICAL APPROACHES OF 5–7-YEAR-OLDS EDUCATION AIMED AT OVERCOMING FEAR

У статті актуалізовано важливу проблему педагогічної теорії і практики – уміння дітей 5–7 років долати страхи. Визначено та представлено основне досліджуване поняття «уміння дошкільника долати страх». Коротко показано структурні компоненти цього явища. Визначено основні принципи та методологічні підходи виховання в дітей 5–7 років уміння долати страх. Обґрунтовано важливість застосування таких методологічних підходів, як системний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний. Проаналізовано наукові погляди багатьох учених щодо важливості поєднання заявлених принципів виховання в дітей 5–7 років уміння долати страх.

Ключові слова: *страх, уміння дітей 5–7 років долати страх, принцип, методологічні підходи: системний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний.*

В статье актуализирована важная проблема педагогической теории и практики – умение детей 5–7 лет преодолевать страхи. Определено и представлено основное исследуемое понятие «умение дошкольника преодолевать страх». Коротко показаны структурные компоненты данного явления. Определены основные принципы и методологические подходы воспитания у детей 5–7 лет умения преодолевать страх. Обсуждена важность применения таких мето-

дологических подходов, как системный, деятельностный, компетентностный, личностно ориентированный, аксиологический. Проанализированы научные взгляды многих ученых о важности сочетания заявленных принципов воспитания у детей 5–7 лет умения преодолевать страх.

Ключевые слова: *страх, умение детей 5–7 лет преодолевать страх, принцип, методологические подходы: системный, деятельностный, компетентностный, личностно ориентированный, аксиологический.*

The article deals with an important problem of theoretical and practical pedagogy – the ability of 5–7-year-old children to overcome fears. The basic research subject “pre-schooler’s ability to overcome fear” is defined and presented. Structural components of this phenomenon are revealed. Special attention is paid to the basic principles and methodological approaches of 5–7-year-olds education aimed at overcoming fear. The author argues with the importance of applying such methodological approaches as systemic, activity, competence, personality oriented and axiological. The article also proposes the analysis of different scientific opinions concerning the importance of combining these principles of pre-school education while formation of the ability to overcome fear.

Key words: *fear, the ability of 5–7-year-old children to overcome fear, the principle, methodological approaches: systemic, activity, competence, person-oriented, axiological.*

УДК 373.21:159.922.7

Бобро Л.В.,
канд. пед. наук,
асистент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Бобро А.А.,
канд. пед. наук,
асистент кафедри педагогіки,
початкової освіти
та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Зміна пріоритетів у нашому суспільстві, де головною цінністю, суб'єктом культури й життя є людина, вимагає від сучасної освіти системного, новаторського забезпечення виховного процесу, який ґрунтується на демократичних засадах, принципах особистісно-орієнтованої взаємодії. Сучасне середовище не сприяє розвитку здорової особистості. Останнім часом простежується суттєве збільшення кількості й різновидів дитячих страхів. Ця проблема пов'язана з агресивністю сучасного середовища: наданням інформації про військові дії, терористичні акти, стихійні лиха та їх широким розповсюдженням у засобах масової інформації. Більшість мультфільмів і комп'ютерних ігор відрізняється наповненістю жорстоких персонажів зі зловісним виглядом. Усе це є чинниками виникнення страхів у дітей.

Результати дослідження дали підстави оцінити прояви вміння старших дошкільників долати

страх як такі, що потребують уваги з боку дорослих. З метою оптимізації процесу виховання цього вміння необхідно створити сприятливі умови як у дошкільних закладах, так і в сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В основу формування в дітей старшого дошкільного віку вміння долати страх покладено положення Т. Ареф'єва, А. Баллона, О. Захарова, А. Ковалевської та ін. Науковці Л. Акопян, В. Корнілова досліджували причини виникнення страхів у дітей 5–7 років. Психолого-педагогічні праці Л. Аболіна, А. Ананьєва, П. Анохіна, І. Беганцової, Н. Белянкової, Г. Бреслава, В. Гарбузова, О. Запорожця, О. Захарова, К. Ізарда, Є. Ільїна, Н. Карпенко, А. Маркса, Л. Орлової, Л. Олійник, А. Орлова, М. Осоріної, О. Петрунько, А. Прихожан та ін. присвячено характеристиці процесу виникнення й долання страхів у дітей різного віку. У доробку І. Бега, О. Кононко, І. Малафіїк, Т. Молнар, Н. Нагорної, А. Фокшек та ін. відображено

принципи й методологічні підходи до виховання в дітей 5–7 років уміння долати страх.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних фахівців засвідчує, що увага більшості з них прикута переважно до аналізу феномена страху, розроблення класифікацій, визначення причин і засобів корекції страхів на різних етапах онтогенезу. Водночас не виявлено досліджень, які вивчають цю проблему в контексті суб'єктних сил зростаючої особистості, її здатності мобілізуватися та протистояти своїм страхам. Саме виховання в старших дошкільників уміння долати страхи до сьогодні залишається однією з найбільш соціально затребуваних.

Мета статті – проаналізувати і представити основні принципи й методологічні підходи до виховання в дітей 5–7 років уміння долати страх.

Виклад основного матеріалу. Згідно з думкою О. Кононко, дитину 5–7 років потрібно перетворити на активного суб'єкта діяльності, здатного мобілізувати свій внутрішній потенціал на долання страху [1, с. 26].

Вищезазначений автор зауважує на положеннях, яких необхідно дотримувалися в процесі виховання в дітей 5–7 років уміння долати страх. Основними з них є такі:

- неприпустимо лякати дошкільників страхами заради досягнення їхньої слухняності;
- неправомірно соромити дітей за їхній страх;
- не бажано залишати дошкільника наодинці з проблемою в незнайомій або надміру складній для нього ситуації [1, с. 26].

З огляду на доробок указаного автора, під поняттям «уміння дошкільника долати страх» розуміємо реалізовану в його поведінці та діях здатність аналізувати, більш-менш адекватно оцінювати наявні загрози, їх небезпеку для свого самопочуття й ефективної активності, враховувати умови, в яких доводиться діяти, докладати вольових зусиль для доцільної регуляції та підтримки оптимальної дієздатності, збереження емоційної рівноваги, прийняття правильних рішень, компетентного розв'язання наявної проблеми [1, с. 25–35].

Концептуальним підґрунтям оптимізації процесу виховання вміння долати страх у дітей 5–7 років є поєднання таких методологічних підходів, як системний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний.

Важливою методологічною засадою в процесі оптимізації виховання досліджуваного вміння є *системний підхід*, основною ідеєю якого є взаємозв'язок об'єктів і напрямів (частин) виховної роботи, зазначає І. Малафіїк. Методологічне значення застосування системного підходу в межах дослідження полягає в тому, що він дає можливість структурувати систему роботи з досліджуваними, урахувати складні залежності всередині

неї, а також системи із зовнішнім середовищем, розробити практичні рекомендації з оптимізації процесу виховання вміння долати страх у старших дошкільників [2].

Згідно з думкою А. Фокшек, системний підхід спирається на переважання цілого відносно його складових компонентів і передбачає безперервний перехід від загального до часткового. Це дало змогу розглядати процес оптимізації виховання вміння долати страх із погляду його структури, змісту, сукупності методів, системних зв'язків [3, с. 216].

Як зазначає С. Гончаренко, системний підхід є послідовністю процедур, спрямованих на досягнення ефективного результату в межах оптимізації виховної роботи [4, с. 3]. Нами використано підхід автора в процесі виховання вміння долати страхи в дітей 5–7 років. Відповідно нього, вказане вміння формувалося в різних сферах життя, умовах діяльності, соціальних інститутах.

Системний підхід дав змогу зрозуміти, що ефективність нашої методики формування експерименту забезпечується не якимось одним її елементом, а буде наслідком багатьох взаємопов'язаних частин цілої системи. У будь-якій системі важливою є робота цілого як результату досягнутої динамічної рівноваги [5].

Ми виходили з розуміння, що будь-який елемент уміння долати страх пов'язаний з іншими. Ізольований, однобічний, відсторонений від інших розгляд окремого елемента неминуче призведе до викривлених, помилкових висновків. Системний підхід дав можливість впливати на вміння долати страх у процесі розвитку, у різних умовах життєдіяльності дошкільників. Він уможливив інтеграцію методів, форм і засобів роботи з усіма учасниками експерименту, комплексне застосування сучасних освітніх технологій, актуалізував необхідність організації виховного процесу та оцінювання його ефективності цілісно, у всій сукупності взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Ми дотримувалися думки, що вміння долати страх складається з часткових умінь, тісно пов'язаних між собою: здатності до аналізу, адекватного оцінювання загроз і їх небезпек для самопочуття й ефективної активності; врахування умов діяльності; уміння докладати вольових зусиль для її регуляції; збереження емоційної рівноваги; прийняття правильних рішень, компетентного розв'язання наявної проблеми.

Важливу роль у дослідженні відігравав діяльнісний підхід, який сприяв активізації суб'єктної позиції дошкільників, педагогів і батьків, формуванню умінь досліджуваних свідомо визначати мету, планувати діяльність, обирати адекватні способи розв'язання проблем, регулювати та контролювати власні дії й поведінку, аналізувати та оцінювати їх наслідки для себе й інших.

У межах досліджуваної проблеми, за Т. Молнар, діяльнісний підхід кваліфікувався як така організація виховного процесу, за якої головна увага приділялася різнобічній, продуктивній, самостійній активності дітей. Він передбачав поглиблення інформації з проблеми страхів, аналіз ситуацій, які викликали страх, пошук шляхів їх раціонального вирішення, уміння мислити, застосовувати набуті знання для розв'язання нових завдань [6].

Отже, вихідним моментом реалізації діяльнісного підходу є переведення особистості в позицію активного суб'єкта. Це передбачало вдосконалення вміння досліджуваних свідомо ставити мету, планувати діяльність, регулювати й контролювати власні дії, здійснювати самоаналіз та адекватно оцінювати результати. Відповідно до зазначеного вище принципу, кваліфікували внутрішні прояви дітей старшого дошкільного віку за оцінкою зовнішньої поведінки, дій, вчинків [7].

Важливим для дослідження є компетентнісний підхід. Його загальна ідея реалізовувалася у формуальному експерименті шляхом забезпечення єдності знань, позитивного емоційного ставлення дошкільників до вміння долати страх та оволодіння навичками довільної поведінки у стресових ситуаціях.

Згідно з підходом О. Кононко, правомірно говорити про компетентність дошкільника загалом, у доступних межах і на знайомому життєвому матеріалі, апелюючи до зрозумілих йому понять і його власного досвіду. Ми приєднуємося до думки автора, що саме на етапі дошкільного дитинства варто закладати основи компетентності як інтегральної особистісної характеристики, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань. Говорячи про компетентність дошкільника, доречно акцентувати увагу на тому, чи сформована вона в нього, наскільки самостійно він діє не лише у знайомих, а й у нових ситуаціях [8, с. 101].

Ми брали до уваги думку Н. Нагорної стосовно того, що компетентнісний підхід ставить на перше місце не поінформованість дитини, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, особистих взаємовідносин. Компетентнісний підхід зміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину розвитку в дітей старшого дошкільного віку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання й досвід у різних життєвих ситуаціях [9, с. 266–268].

Смисл упровадження компетентнісного підходу ми вбачали у створенні умов для збагачення в дошкільників досвіду самостійного розв'язання проблем, здатності впоратися зі своїми страхами.

Виховуючи вміння в старших дошкільників долати страх, ми особливого значення надавали

особистісно-орієнтованому підходу. Відповідно до нього, в центрі виховного процесу були інтереси, потреби, можливості, індивідуальні особливості досліджуваних. Базуючись на ньому, ми на етапі формування підходили до дитини як цілісної особистості, індивідуальності, здатної самостійно та відповідально самовизначатися серед інших. Роль виховного процесу полягає в тому, щоб допомогти зростаючій особистості «запустити» механізми самовизначення, самореалізації, самовдосконалення, які сприятимуть вихованню вміння долати страх у старших дошкільників [10; 11].

Згідно з підходом І. Бега, особистісно-орієнтований підхід передбачає створення виховного середовища, що включає суб'єкт-суб'єктні взаємини, побудовані на рівності позицій, взаєморозумінні, активному діалозі, співпраці; індивідуальний підхід до кожної особистості з урахуванням її особливостей; атмосферу доброзичливості; заохочення самостійності, творчості; пріоритет саморозвитку [12].

Особистісно-орієнтований підхід сприяв такій організації взаємодії учасників експерименту, яка уможливила задоволення ними своїх прав на вільний розвиток, реалізацію своїх можливостей, соціально прийнятне самовираження та самоствердження. Оригінальність ідей, своєрідність пропозицій, індивідуальні уподобання, здатність до рефлексії та суб'єкт-суб'єктної взаємодії, відповідальне самовизначення у складній ситуації, уміння впоратися з негативними емоціями слугували важливими показниками прогресивного розвитку особистості.

Аксіологічний підхід дав нам змогу надати процесу виховання в досліджуваних вміння долати страх високої соціальної значущості й ваги. З допомогою оцінних суджень авторитетних дорослих – батьків і вихователів дошкільного закладу – та вправлення в самооцінних судженнях формувалося ціннісне ставлення досліджуваних 5–7 років до власної спроможності, здатність мобілізуватися на долання страху й виходити зі складних ситуацій переможцями. Так удосконалювалася їхня ціннісно-смилова позиція, виховувалося вміння долати негативні переживання, приймати доцільні рішення, поважати за це себе та інших людей [13].

Висновки. Збалансованість різних методологічних принципів забезпечила ефективність процесу виховання в дітей 5–7 років вміння долати страх, сприяла виваженому формулюванню концептуальних засад, визначенню вихідних теоретичних положень, розробленню адекватних методів формування, створенню сприятливого середовища для оптимізації виховного процесу з метою формування в досліджуваних старшого дошкільного віку вміння долати страх.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кононко О.Л. Навчаємо старших дошкільників відрізняти реальні страхи від уявних. *Вихователь-методист дошкільного закладу: щомісячний спеціалізований журнал*. 2016. № 7. С. 25–35.
2. Малафіїк І.В. Теорія та методика формування системності знань у старшокласників: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.09. Київ, 2007. 47 с.
3. Фокшек А.В. Системний та синергетичний підходи у моделюванні сучасного педагогічного процесу. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогіка»*: зб. наук. пр. 2011. № 6. С. 213–220.
4. Гончаренко С., Кушнір В., Кушнір Г. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес. *Шлях освіти*. 2008. № 4. С. 2–10.
5. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. Москва: Эдиториано УРСС, 1997. 442 с.
6. Молнар Т. Діяльнісний підхід до організації навчального процесу в початковій школі. *Молодь і ринок*. 2016. № 1. С. 76–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_1_17.
7. Кононко О.Л. Методология та методи дослідження з дошкільної педагогіки: навч.-метод. посіб. зі спец. 8.01010101 «Дошкільна освіта». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 207 с.
8. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О.Л. Кононко. Київ, 2003. 243 с.
9. Нагорна Н.В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. *Виховання і культура*. 2007. № 1–2 (11–12). С. 266–268.
10. Піроженко Т.О. Проблема реалізації індивідуального підходу до розвитку дитини в умовах дошкільного віку. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2013. № 10. С. 4–12.
11. Слостенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика. Москва: Издательский центр «Академия», 2010. 480 с.
12. Бех І.Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 342 с.
13. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: науково-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 140 с.